

Noms d'animals traduïts del català als textos d'En Colom

Autor: Susana Rodríguez-Vida

Data de publicació: 24-04-2013

Si En Colom hagués viscut a Castella i Andalusia, com se'ns diu, hauria après els noms dels animals en aquella llengua. I en escriure'ls ho hauria fet en un correcte castellà. O en un castellà italianitzat. Però no és així, sinó que els noms d'alguns animals que cita són una traducció barroera dels noms catalans dels mateixos animals

Quan llegim la Història de les Índies del Pare les Cases, veiem que, tot sovint, cita els textos del Diari de Bord d'En Colom. Així, esmenta més de deu peixos «de los de Castilla», i, fins i tot, hi ha noms de peixos que, sens dubte, han estat mal traduïts del català. En Jordi Bilbeny hi dedica un capítol sencer a la seva Brevíssima Relació de la Destrucció de les Història. Resseguint-lo, observo també que, per exemple, el Pare Cases esmenta un suposat peix pámpano; un terme que, si bé avui el diccionari de la RAE recull com a nom d'un peix, fins l'any 1803 només designava en castellà el sarment o el full de la vinya (segons es confirma en el Nou Tresor Lexicogràfic de la Llengua Espanyola [NTLLE] de l'Academia, on es poden consultar tots els diccionaris acadèmics des del 1726). L'error de dir pámpano a un peix el 1492 prové d'haver traduït erròniament el nom pàmpol, que en català designa alhora la sarment del cep i un peix que en castellà es coneix com a pez piloto. Per sort per als historiadors, els traductors van ser fidels a la dita italiana: traduttore traditore! (traductor traïdor). Les Cases anomena així mateix peixos com la lliça i les toninas (que així era com es deia tonyina en català als segles XV i XVI), i, fins i tot, tradueix aquestes últimes dient: «y llamolas atunes». No obstant això, la Reial Acadèmia Espanyola només reconeix l'origen català de liza. Respecte a tonina –que, segons el seu propi banc de dades, ha tingut un ús mínim al llarg de la història: a part d'En Colom, només 23 casos en 500 anys–, avui ho dona com a sinònim d'«atún» i derivat del llatí thunnus, però la veritat és que no va admetre el terme fins al 1837, segons es confirma al NTLLE, i ho va fer amb el significat d'«atún fresco»; és a dir, no com el nom d'un peix. Només a partir del 1925 ho va acceptar com a sinònim de tonyina, encara que no ho faci servir ningú. Per cert, el terme «atún» –també derivat de thunnus– ja el feia servir l'Arxiprest d'Hita al 1330. Però encara hi ha dos casos més flagrants que evidencien que s'estava traduint del català. El primer: En Colom, el Pare Cases i En Ferran Colom esmenten repetides vegades una au anomenada rabo de junco, un nom que al banc de dades de l'Academia només apareix usat per ells (vull dir, per

En Colom, el seu fill i el Pare Cases) i per cronistes de les Índies (que es basaven en els seus textos). I no és estrany que així sigui, atès que no existeix aquesta au en castellà: es tracta del cua de jonc, una au típica de València, que en castellà es diu ánade o pato rabudo. El segon: Les Cases parla també d'un peix anomenat golondrino, i explica que és «un pez que vuela un gran tiro de piedra encima del agua». Ara bé, en castellà no ha existit mai un peix amb aquest nom. En català, en canvi, hi ha un peix anomenat orenol que planeja per sobre de l'aigua, tal com explica Las Casas, i que en castellà es diu pez volador. La imperícia del traductor és evident: en no conèixer la traducció d'orenol, va derivar golondrino de golondrina, tal com –segons suposava– orenol derivava d'oreneta (golondrina). I va inventar, així, un peix inexistent.

Susana Rodríguez-Vida

Aclaracions de l'autora sobre el pez golondrino

És cert que al Covarrubias es troba un peix anomenat golondrino, però els primers diccionaris de la RAE (des del 1734 fins a 1803) només parlen d'un peix denominat golondrina, en femení. Tan sols a partir del 1803 (300 anys després d'utilitzar-lo En Colom), i fins avui, hi ha una entrada per al peix golondrino com a sinònim del peix golondrina. Ara bé, «curiosament», al seu extensíssim banc de dades CORDE i CREA (amb 410 milions de paraules corresponents a textos des de l'inici de l'idioma fins al 2008) només es troben DOS textos on apareix el tal pez golondrino: un és el vocabulari llatí-castellà d'Alfonso de Palencia i l'altre és la novel·la de l'escriptor paraguaià Roa Bastos La vigilia del Almirante..., el protagonista de la qual és En Cristòfor Colom (la qual cosa, per descomptat, fa suposar que l'escriptor es va basar en els Diaris d'a bord del descobridor).

D'altra banda, a l'Enciclopedia Espasa-Calpe, infinitament més completa que el diccionari de la RAE quant a noms d'animals i plantes, no existeix cap peix golondrino. Sí que hi ha un peix golondrina, però, tal com ha comentat el lector submarinista, és un peix de la família dels tríglics que es caracteritza per la cua en forma de forquilla semblant a la d'una oreneta (d'aquí el nom) i per caminar pel fons del mar, és a dir, ben lluny del pez volador o orenol, que pertany a la família dels exocètids o peixos voladors i que és capaç de fer un planeig sobre l'aigua de fins a 100 metres; o sigui, «un pez que vuela un gran tiro de piedra encima del agua». La mateixa Enciclopedia Espasa-Calpe comenta que hi ha regions d'Espanya on es dona aquest nom de golondrina al pez volador, encara que aquest pertany a una altra família ben diferent.

Resumint:

A més dels textos d'En Colom, només es pot trobar el peix golondrino... als diccionaris! Però, ¿no se suposa que els diccionaris recullen els mots estesos a la parla i l'escriptura? Com és possible que s'incorpori al diccionari de la RAE una paraula que només va utilitzar una persona: En Colom? No sembla un intent barroer de castellanitzar el que no era castellà?

Sembla bastant probable que aquesta confusió entre un peix que camina pel fons i un altre que vola ?confusió que encara es troba en algunes regions d'Espanya, potser als Països Catalans? obeixi a un fet lingüístic: que orenol és un fals amic de golondrino. D'aquí l'invent d'aquest golondrino que només apareix als textos d'En Colom.

Per acabar, una altra «curiositat». Fa un any vaig poder consultar al banc de dades de la RAE (CORDE) tots els Diaris d'En Colom i els extractes d'aquests citats per Las Casas. Doncs, vet aquí que ja no hi són! Coneixent la falta d'objectivitat científica de la RAE quant a Espanya es refereix, i vist l'insòlit fet que es retirin uns textos que ja estaven carregats, només se m'acudeix una raó: coneixedors de les investigacions lingüístiques que s'estan fent a Catalunya sobre aquests textos, els han eliminat per dificultar-nos la feina. Alguna cosa han de voler amagar, no?